1. Aina za Maneno

A. Nomino

1. Nomino za pekee

Shughuli ya 1

1. Nomino za pekee katika sentensi:

(a) Jumatatu

(b) Kiingereza

(c) Ziwa Viktoria

(d) Biblia

(e) Naisula

(f) Tanzania

(g) Mei

(h) Hekima

2. Nomino za pekee katika kifungu:

Budalangi, Aprili, Ijumaa, Shirika la Msalaba Mwekundu

Shughuli ya 2

1. Majibu yaliyopendekezwa:

(a) Nairobi

(b) Disemba

(c) Ijumaa

(d) Mombasa

(e) Kiswahili/Kiingereza

(f) Jina lolote la mtu

(g) Jumapili

2. Kubali sentensi zozote sahihi kisarufi na kimantiki.

2. Nomino za kawaida

Shughuli ya 1

1. Nomino za kawaida katika sentensi:

(a) chupa
(b) kiti
(c) matunda
(d) madaftari
(e) Wanyama
(f) kijiko
(g) mpira
(h) tarakilishi, kifaa

2. Nomino za kawaida katika kifungu:
mama, kaka, bidhaa, wateja, wanunuzi, duka, kiberiti, sabuni, muuzaji, pesa, mkono, mfuko, Barabara
3. Kubali nomino zozote za kawaida.
4. Majibu yaliyopendekezwa:
(a) nguo
(b) kitanda
(c) chupa/pakiti
(d) bendera
(e) pesa/kadi
(f) dirisha
(g) karai/beseni
(h) dawa/tembe

Shughuli ya 2

1. Majibu yaliyopendekezwa:

a. chakula	b. meza	c. sahani	d. mboga	e. mama
f. mahindi	g. nyama	h. vyombo	i. kabati	j. kochi

2. Kubali sentensi sahihi kisarufi na kimantiki.

3. Nomino za wingi

Shughuli ya 1

1. Nomino za wingi katika sentensi:
(a) vumbi
(b) unga
(c) saruji

(d) theluji
(e) moshi
(f) mate
(g) maziwa
(h) maji

2. Nomino za wingi katika kifungu:

mvua	sukari	maziwa	chumvi	mate	mchanga

3. Majibu yaliyopendekezwa:
   (a) unga
   (b) maji, maziwa, chai
   (c) marashi, manukato
   (d) mchanga
   (e) sukari
   (f) chumvi
   (g) maji
   (h) asali
4. Majibu ya kifungu:

(a) marashi	(b) wino	(c) maji	(d) sharubati	(e) chai
(f) maziwa	(g) majani	(h) sukari	(i) kahawa	(j) uji

5. Kubali majibu sahihi kisarufi na kimantiki.

4. Nomino za vintenzi-jina

Shughuli ya 1

1. Nomino kitenzi-jina katika sentensi:
   (a) kuimba
   (b) kubweka
   (c) kuabudu
   (d) kusafiri
   (e) kulala
   (f) kuongea
   (g) kuvaa
2. Nomino kitenzi-jina katika kifungu:

kuvumilia	kufyeka	kulima	kupanda	kupalilia
kunyunyizia	kupiga	kuvuna	kuhifadhi	kuuza

3. Kukamilisha maelezo:
   (a) kula

(b) kutangulia
(c) kujikuna
(d) kusafiri
(e) kufanya
(f) kuimba
(g) kuvaa
(h) kuandika

4. Kubali sentensi sahihi kisarufi na kimantiki.

5. Nomino za makundi

Shughuli ya 1

1. Nomino za makundi katika sentensi:
   (a) Kikosi cha polisi
   (b) wingu la nzige
   (c) jamii ya nyani
   (d) halmashauri ya shule
   (e) safu ya milima
   (f) pakacha la machungwa
   (g) mkungu wa ndizi
   (h) timu ya wachezaji
2. Nomino za makundi katika kifungu:

darasa la wanafunzi,	makao ya watoto	furushi la nguo	jozi za viatu
mlolongo wa magari	kikosi cha askari	pakacha la matunda	safu ya milima

3. Majibu yaliyopendekezwa:
   (a) thurea ya nyota
   (b) karne ya miaka
   (c) msitu wa miti
   (d) kipeto cha barua
   (e) funda la maji
   (f) baraza la wazee
   (g) mkungu wa ndizi
   (h) genge la wezi
4. Majibu yaliyopendekezwa:

(a) halmashauri ya shule	(b) mbuga ya wanyama	(c) jamii ya nyani
(d) wingu la nzige	(e) jozi ya soksi	(f) shada la maua
(g) chane ya ndizi	(h) kicha cha mboga	(i) fungu la nyanya

(j) kicha cha funguo

5. Kubali sentensi sahihi kisarufi na kimantiki.

6. Nomino ambata

Shughuli ya 1

1. Nomino za kukolezea rangi:

   (a) wanasiasa

   (b) tikitimaji

   (c) mbwamwitu

   (d) mbwakoko

   (e) pakashume

   (f) kiinuamgongo

   (g) njiapanda

   (h) Kiamshakinywa

2. (b) Nomino ambata katika kifungu:

mwanariadha	wananchi	wanaume	wanawake
wanachama	mwekahazina	wanakamati	wanamuziki

3. Majibu yaliyopendekezwa:

   (a) kiangazamacho
   (b) mwanasesere
   (c) mwanakondoo
   (d) kionjamchuzi
   (e) pepopunda
   (f) simbamarara
   (g) mjusikafiri
   (h) garimoshi

4. Kubali sentensi sahihi kisarufi na kimantiki.

7. Nomino za dhahania

Shughuli ya 1

1. Kubali nomino zozote za dhahania.

2. Nomino za dhahania katika sentensi:

   (a) werevu

(b) wema

(c) ujanja

(d) wepesi

(e) ujumbe

(f) wasiwasi

(g) baridi

(h) uongo

3. (b) Nomino dhahania katika kifungu:

furaha ufadhili utu umaskini udaktari wasiwasi elimu

4. Majibu yaliyopendekezwa:

(a) ukali

(b) woga

(c) uimbaji

(d) ujanja

(e) wekundu

(f) ususi

(g) uhai

(h) wema

5. Majibu yaliyopendekezwa:

(a) uhalifu

(b) ukosefu

(c) uongo

(d) ujanja

(e) wasiwasi

(f) uchezaji

(g) usalama

(h) ukweli

(i) ujumbe

(j) utapeli

6. Kubali sentensi sahihi kisarufi na kimantiki.

Shughuli ya jumla

Majibu yaliyopendekezwa katika shughuli ya jumla:

1. (a) chane ya ndizi (b) upepo (c) bidhaa
   (d) Ijumaa/Jumatatu (e) kabati/rafu (f) kusoma
2. Kubali nomino zozote kitenzi-jina na za wingi.
3. (b) Majibu yaliyopendekezwa:
   - Nomino za pekee: Julai, Moyale, Naivasha,
   - Nomino za kawaida: nyumba, kitambaa, kisu
   - Nomino za wingi: maji, maziwa, uji,
   - Nomino za dhahania: upepo
   - Nomino za makundi: Shada la maua
4. (b) Aina za nomino katika kifungu
   (i) Nomino za pekee: Jumatano, Maria, Narok
   (ii) Nomino za kawaida: siku, safari, nyanya, basi, abiria, mahali, miavuli, msamaria
   (iii) Nomino za wingi: mvua, maji,
   (iv) Nomino za vitenzi-jina: _______
   (v) Nomino za makundi: mlolongo wa magari, umati wa watu,
   (vi) Nomino ambata: wanaume, wanawake, dukakuu
   (vii) Nomino za dhahania: baridi, bahati
5. Majibu yaliyopendekezwa:
   (a) chungu
   (b) mvulana
   (c) moto
   (d) baridi
   (e) thurea ya nyota
   (f) shada la maua
   (g) mjakazi
   (h) mwanachama
   (i) kuishi
   (j) maziwa
6. Kubali sentensi zozote sahihi kisarufi na kimantiki.

B. Vitenzi

Shughuli ya 1

1. Kubali majibu ya vitenzi.
2. Majibu yaliyopendekezwa:
   (a) wanachora/wanaandika

(b) anatazama

(c) wanasikiliza

(d) anaendesha

(e) wanayanyunyizia

(f) anaosha/anasafisha

3. Vitenzi katika kapu maneno:

   chora, ingia, kaa, lala, tafuna, fungua, safisha, tandika, andaa, zima

4. Vitenzi kwenye mraba:

   Kuelekea kulia

   pika, safisha, lima. ona. kana, uza, amua, funga, fukuza

   Kuelekea chini/juu

   sukuma, laza, inama, salimu, shona, oa, anika,

   Kuelekea juu

   anua, oga

Shughuli ya 2

1. Vitezi katika sentensi:
   (a) ulichafua
   (b) aliendesha
   (c) yalimwagika
   (d) alipangusa
   (e) nitaandika
   (f) nilinawa
   (g) alitusalimia
   (h) tuliyachuma/tukayala
2. Majibu yaliyopendekezwa:
   (a) chora
   (b) songa
   (c) nitaliosha
   (d) chanja
   (e) teka
   (f) tandika
   (g) ota
   (h) tazama
3. Kubali sentensi sahihi kisarufi na kimantiki.

C. Vivumishi

1. Vivumishi vya sifa

Shughuli ya 1

1. (b) vivimishi vya sifa katika sentensi:
   (i) kitamu
   (ii) hodari
   (iii) mweusi
   (iv) magumu
   (v) mabivu
   (vi) rahisi
   (vii) laini
   (viii) mpole
2. Majibu yaliyopendekezwa:
   (a) bora
   (b) mpya
   (c) zuri
   (d) mkubwa
   (e) mieusi
   (f) karimu
   (g) gumu
   (h) safi
3. Kubali sentensi sahihi kisarufi na kimantiki.

2. Vivumishi viashiria/vionyeshi

Shughuli ya 1

1. (b) Vivumishi viashiria katika kifungu:
   hii, hili, hao, huo, wale, hiyo, huko, hiyo
2. Majibu yaliyopendekezwa:
   (1) hiyo (2) huu (3) haya (4) hii (5) hiyo (6) hayo (7) hilo
3. Kubali sentensi sahihi kisarufi na kimantiki.

3. Vivumishi vimilikishi

Shughuli ya 1

1. (b) maneno ya kutia rangi:
   chetu zetu yetu wetu chao wao wetu zetu zake lake

2. Majibu yaliyopendekezwa:
   (a) yao/zao
   (b) yetu
   (c) yake
   (d) yako
   (e) lako
   (f) yao
   (g) wangu
   (h) yetu

4. Vivumishi vya idadi

Shughuli ya 1

1. Vivumishi vya idadi katika sentensi:
   (a) kadhaa
   (b) tatu
   (c) wachache
   (d) tele
   (e) wawili
   (f) kumi na miwili
   (g) mengi
   (h) moja
   (i) wa nne
   (j) cha tisa
2. Majibu yaliyopendekezwa:
   (a) minane
   (b) miwili
   (c) kumi na vinne
   (d) mmoja
   (e) ishirini na mmoja
   (f) tisa
   (g) kumi na kimoja
   (h) matatu
3. Majibu yaliyopendekezwa:
   (a) wengi
   (b) tele
   (c) machache
   (d) kadhaa
   (e) wengi

4. Kubali sentensi sahihi kisarufi na kimantiki.

5. Vivumishi viulizi

Shughuli ya 1

1. (b) Majibu yaliyopendekezwa:
    - (i) gani?
    - (ii) kipi?
    - (iii) mangapi?
    - (iv) lipi?
    - (v) vingapi?
2. Majibu yaliyopendekezwa:
    - (a) wangapi
    - (b) vipi/gani
    - (c) kungapi
    - (d) gani
    - (e) papi
3. Kubali sentensi sahihi kisarufi na kimantiki.

6. Kivumishi kirejeshi amba-

Shughuli ya 1

1. (b) Majibu yaliyopendekezwa:

ambayo	ambao	ambazo	ambacho	ambalo
ambacho	ambamo	ambaye	ambapo	ambako

2. Majibu yaliyopendekezwa:
    - (a) ambavyo
    - (b) ambao
    - (c) ambao
    - (d) ambako
    - (e) ambavyo
    - (f) ambayo
    - (g) ambacho
    - (h) ambazo
3. Kubali sentensi sahihi kisarufi na kimantiki.
4. Kubali sentensi sahihi kisarufi na kimantiki.

D. Viwakilishi

1. Viwakilishi vya nafsi

Shughuli ya 1

1. (b) Majibu yaliyopendekezwa:
   mimi wewe yeye wao sisi
2. Majibu yaliyopendekezwa:
   (a) wao
   (b) wewe/yeye
   (c) mimi
   (d) sisi
   (e) nyinyi
   (f) yeye
3. Kubali sentensi sahihi kisarufi na kimantiki.

2. Viwakilishi viashiria/vionyeshi

Shughuli ya 1

1. (b) Majibu yaliyopendekezwa:
   ule huu ile hii haya hilo hayo kile pale
2. Majibu yaliyopendekezwa:
   (a) kile
   (b) yale
   (c) mle
   (d) hilo
   (e) huko
   (f) hiyo
   (g) huu
   (h) hapa
3. Kubali sentensi sahihi kisarufi na kimantiki.

3. Viwakilishi vya idadi

Shughuli ya 1

1. (b) viwakilishi vya idadi katika kifungu:
   wawili wengi kadhaa wachache
   mmoja wa kwanza wa mwisho cha sita
2. Majibu yaliyopendekezwa:

(a) vitatu
(b) kadhaa/wengi
(c) nne
(d) chache
(e) vingi/kadhaa
(f) wengi

Shughuli ya kidijitali

1. Tathmini usahihi wa sentensi kisarufi na kimantiki.
2. Waelekeze wanafunzi wawasambazie wanafunzi wenzao sentensi walizotunga ili wazitathmini na kuzitolea maoni.

E. Vielezi

Shughuli ya 1

1. Majibu yaliyopendekezwa:

polepole	kwa miguu	kisabuni	maridadi	kimoyomoyo	
Alhamisi	mtoni	leo	mno	mbiombio	juzi

2. Tathmini maigizo ya mwanafunzi.
3. Majibu yaliyopendekezwa:
   (a) vibaya
   (b) kininga
   (c) haraka
   (d) sana
   (e) vizuri
   (f) adhuhuri
   (g) vibaya
   (h) polepole

F. Viunganishi

Shughuli ya 1

1. Majibu yaliyopendekezwa:

kabla ya	maadamu	lakini	kwa kuwa	kisha
sembuse	isipokuwa	kama	ila	ingawa

2. Majibu yaliyopendekezwa:
   (a) bali
   (b) ili

(c) ama
(d) lakini
(e) kwa sababu
(f) ila
(g) sembuse
(h) ijapokuwa

3. Majibu yaliyopendekezwa:
   (a) kisha
   (b) kwa kuwa
   (c) iwapo
   (d) na
   (e) kuliko
   (f) ila
   (g) ikiwa
   (h) ama
4. Tathmini usahihi wa sentensi kisarufi na kimantiki.

G. Vihusishi

Shughuli ya 1

1. Majibu yaliyopendekezwa:

mvunguni mwa	kitovuni mwa	baina ya	ndani ya
pembeni mwa	kando ya	mbele ya	mkabala wa

2. Majibu yaliyopendekezwa:

(a) juu ya	(b) juu ya	(c) juu ya
(d) chini ya	(e) mbele ya	(f) mbele ya

3. Tathmini usahihi wa sentensi kisarufi na kimantiki
4. Majibu yaliyopendekezwa:

karibu na	kaskazini ya	katikati ya	pembeni pa	ukingoni mwa
mbali na	ubavuni mwa	kusini mwa	ng’ambo ya	baina ya

H. Vihisishi

Shuguli ya 1

1. !
2. Majibu yaliyopendekezwa:

Mashallah!Ati!	Do!	Khaa	Simile!	
Naam!	Ewaa!	Maskini!	Mungu wangu!	Ole wangu

3. Majibu yaliyopendekezwa:
   (a) Maskini
   (b) Abee
   (c) Simile
   (d) Hoyee
   (e) Salalaa
   (f) Mama wee
   (g) Ala
   (h) Wee!
4. Majibu yaliyopendekezwa:
   (i) Naam (ii) Ala (iii) Shabash (iv) Asante (v) Hoyee
5. Tathmini usahihi wa sentensi kisarufi na kimantiki.
6. Tathmini usahihi wa kifungu kisarufi na kimantiki.

2. Ngeli na Upatanisho wa Kisarufi

A. Ngeli ya A-WA

Shughuli ya 1

1. Viambishi vya ngeli ya A-WA.
   (a) Mgonjwa alitembea polepole.
   (b) Mbu huwasumbua wasiojifunika kwa chandarua.
   (c) Pweza akitolewa majini hufa.
   (d) Njiwa wanapenda kuishi kwa amani.
   (e) Omanyala anajulikana kwa mbio zake.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Kinyonga alibadilisha rangi kwa madaha.
   (b) Wabunge wanachaguliwa ili watunge sheria.
   (c) Walimu wakigoma wanafunzi wanateseka.
   (d) Akipenda chongo, anamwita kengeza.
   (e) Mtangazaji ndiye aliyetupasha habari.

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa:
   Majangili, vifaru, ndovu, wawindaji, kunguru, kima, majirani na polisi.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   Malenga, kipanga, papa, buibui, waandamanaji.
3. Mwanafunzi ajitathmini na wenzake.

Shughuli ya 3

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) marubani - rubani
   (b) mitume - mtume
   (c) mafundi - fundi
   (d) mikizi - mkizi
   (e) dagaa - dagaa
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) kiroboto - viroboto
   (b) mkizi - mikizi
   (c) sonara - masonara
   (d) sokwe - masokwe
   (e) mjane - wajane
   (f) mjusi - mijusi

3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Daktari alimhudumia mgonjwa upesi.
   (b) Bata mdogo anaogelea.
   (c) Mjomba alinitembelea nyumbani
   (d) Kipepeo anarukaruka angani.
   (e) Seremala alitengeneza samani.
4. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Masahibu wetu walitibiwa magonjwa ya Korona.
   (b) Wakulima walipanda miche mashambani.
   (c) Twiga wanaishi misituni.
   (d) Sungura wanapenda kula nyasi.
   (e) Waimbaji wameyaandika mashairi mazuri.
5. Kubali sentensi zozote sahihi kisarufi na kimantiki ambazo zimezingatia upatanisho wa kisarufi.

B. Ngeli ya U-I

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Mfumo mpya wa elimu uliozinduliwa unapendwa.
   (b) Mihogo ikiliwa inatuongezea nguvu mwilini.
   (c) Mkuki uliomchoma ndovu umetolewa salama.
   (d) Miswaki ikisugua meno inafaa kuoshwa.
   (e) Migomba ikipaliliwa vyema inazaa ndizi.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   mchi, mihula, mti, mibuyu, mchoro, mikufu.

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) mito
   (b) michakacho
   (c) miezi
   (d) miziki
   (e) miandiko
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) mzoga
   (b) mwarubaini
   (c) mwaliko
   (d) muwa
   (e) muungano

3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Migodi yoyote ikichimbwa ijazwe michanga.
   (b) Mitaji inawapa watu vianzo vya biashara.
   (c) Miche ikinyunyiziwa maji itanawiri.
   (d) Mihogo yenyewe ikikauka itakosa ladha.
   (e) Mikoba ikitolewa darasani itapotezwa.
4. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Mmomonyoko uliharibu shamba lake.
   (b) Mwandiko mzuri unasomeka haraka.
   (c) Mswada wote niliousoma umepitishwa.
   (d) Mwamko mpya wa kijana utalikomboa taifa.
   (e) Msahafu unatumiwa kufundishia maabadini.
5. Mwanafunzi ajitathmini na wenzake.
6. Mwanafunzi ajitathmini na wenzake.

C. Ngeli ya LI-YA

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Gazeti lilinunuliwa ili litupashe habari.
   (b) Maguruwe yanafaa yale maboga mabichi.
   (c) Baraza limeteuliwa kuwachunguza mawaziri.
   (d) Jigari limeshambuliwa na jizi jembamba.
   (e) Jina lake zuri lilisifiwa.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   kufuli, magoti, eneo, hema, dizi.

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) majalada
   (b) mapazia
   (c) mataifa
   (d) makabati
   (e) magombe
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) ua
   (b) jicho
   (c) jikalamu
   (d) toto
   (e) tikiti

3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Matunda yameangukia majumba ya madebe.
   (b) Majungu makuu hayakosi ukoko.
   (c) Marinda marefu yamefuliwa yakang'ara.
   (d) Mkiulizwa maswali mtoe majibu sahihi.
   (e) Machungwa mabichi yamedondoka yenyewe.
4. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Figa linatumiwa kukitelekea chungu jikoni.
   (b) Joka lilikula tunda.
   (c) Daftari lote litiwe jalada ili lisichafuke.
   (d) Jumba refu limepakwa rangi nyingine.
   (e) Yai la bata limetotolewa kifaranga.

Shughuli ya kidijitali

1. Mwanafunzi ajitathmini na wenzake.
2. Mwanafunzi ajitathmini na wenzake.

D. Ngeli ya KI-VI

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Kiatu kilichopakwa rangi kinapendeza.
   (b) Chandarua kikiangikwa kinazuia mbu.
   (c) Kijiti kilichonyauka kimenyunyiziwa maji.
   (d) Vitabu visivyofaa vipigwe marufuku.
   (e) Vijisimu vipya vina vijimambo.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   viguo, vijiatu, cherehani, chura, kijitu, chelezo, kichwa, vyeti.

Shughuli ya kidijitali

1. Mwanafunzi ajitathmini na wenzake.
2. Mwanafunzi ajitathmini na wenzake.

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) vyeti
   (b) vinasasauti
   (c) vijikalamu
   (d) vyuo
   (e) viota
   (f) visu
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) kilima
   (b) kiazi
   (c) chanda
   (d) kitendo
   (e) cherehani
   (f) cheti
3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Vilango vile vimeundwa kidijitali.
   (b) Vyumbani mwetu mna vyoo safi.
   (c) Vyanda vyema vinavishwa pete.
   (d) Vibeti vya wanahabari vimepotea.
   (e) Vioo vya magari vimefunikwa vyote.

4. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Chombo cha kuzama hakina rubani.
   (b) Kinanda chochote kisipige muziki usiku kucha.
   (c) Kitoto kikiumia kitibiwe kisije kikaumia.
   (d) Kivuli cha mti kinamsaidia mnyama.
   (e) Kikombe kimevunjikia chunguni.

Shughuli ya kidijitali

1. Mwanafunzi ajitathmini na wenzake.
2. Mwanafunzi ajitathmini na wenzake.

E. Ngeli ya LI-LI

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Jua likiwaka sana linaharibu mimea.
   (b) Jasho lilimtiririka na likapanguswa.
   (c) Joto likiwa jingi linapunguzwa kwa feni.

(d) Giza lilizagaa chumbani mote.

2. Majibu yanayotarajiwa:
   joshi, gugumo, gubu, lepe, jua, joto
3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) giza
   (b) jasho
   (c) jua
   (d) joto
   (e) vundo

F. Ngeli ya I-ZI

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Sahani zilizo na uchafu zisafishwe.
   (b) Dawa zikitumiwa vizuri zinamponya mgonjwa.
   (c) Taa zikiwaka sana zinatumia umeme mwingi.
   (d) Ndege ilitua uwanjani ilipoanzia hitilafu.
   (e) Siku yenyewe ilikuwa imengojewa kwa hamumu.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   Nyumba, meza, plastiki, pesa, redio, runinga, siu, televisheni, friji
3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) televisheni
   (b) motokaa
   (c) shule
   (d) baruapepe
   (e) sakafu
4. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) tuzo
   (b) kofia
   (c) pua
   (d) karatasi
   (e) hospitali

Shughuli ya kidijitali

Mwanafunzi ajitathmini na wenzake.

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Shughuli zenyewe zitaanza magavana wakifika.
   (b) Nchi zisipokuwa na usalama hazitatembelewa.
   (c) Nguo zikifuliwa kwa sabuni zitangara.
   (d) Saa zao zimektika mishipi.
   (e) Karatasi zilizokatika zimeokotwa na matopasi.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Taa ya gari imeharibika.
   (b) Meza iliyovunjika iliundwa tena.
   (c) Tarakilishi ilitumiwa kuandika barua hii.
   (d) Chupa ikivunjika itupwe kwenye jaa.
   (e) Barua niliyoipokea ilinipa habari ya kushangaza.

G. Ngeli ya U-ZI

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Wembe uliomkata umepotelea mbali.
   (b) Nywele zikioshwa zinapendeza mno.
   (c) Ubavu uliovunjika umepona haraka.
   (d) Kurasa zikikunjwa ovyo zinararuka.
   (e) Mbao zinazotengenezea kabati zinapigwa randa.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   nyaadhi, udevu, uwele, nyayo, waya, nyufa, ukucha, mbawa
3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) nyuta
   (b) mbawa
   (c) funguo
   (d) fito

4. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) ukuni
   (b) ufizi
   (c) uso
   (d) wakati

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Funguo zimeanguka zikavunjika.
   (b) Msipoziba nyufa mtajenga kuta zote.
   (c) Mbawa za ndege zinawasaidia kuruka.
   (d) Ndwele zisizo na dawa huwatesa wagonjwa.
   (e) Nyakati za kupotezwa hazipo tena.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Wadhifa aliopewa ni muhimu sana.
   (b) Wavu wa mvuvi unavulia mkunga ziwani.
   (c) Ua wenye ua unapendeza.
   (d) Ubinda unanunuliwa dukani.
   (e) Wimbo wa mzalendo unasambazwa mtandaoni.

Shughuli ya kidijitali

Mwanafunzi ajitathmini na wenzake.

H. Ngeli ya U-YA

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Uamuzi utakaotolewa na jaji ndio utafuatiwa.
   (b) Matete yaliyozamisha chombo yametolewa majini.
   (c) Uongozi ukiwa mbaya unaporomosha maendeleo.
   (d) Mapishi yakikosa uangalifu yataunguza chakula.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   maokozi, ubua, uonevu, magonjwa
3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) maasi
   (b) matete
   (c) magonjwa
   (d) maovu
   (e) mabele
4. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) uuaji
   (b) uonevu
   (c) ugonjwa
   (d) uwambo
   (e) ulezi

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Maasi ni matendo yanayovuruga amani kwetu.
   (b) Mawele yakisagwa yatatumiwa kutupikia uji.
   (c) Maovu yale yaliendelezwa na wanajeshi.
   (d) Maamuzi mabaya hayana manufaa yoyote.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Ubua mkavu unaliwa na ng'ombe.
   (b) Maumivu yalimkosesha mgonjwa usingizi.
   (c) Unyoya wa bata unapendekeza.
   (d) Ulezi mwema humwongoza mwana maishani mwake.

Shughuli ya kidijitali

Mwanafunzi ajitathmini na wenzake.

I. Ngeli ya KU-KU

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Kufyeka nyasi ndefu <u>ku</u>nafukuza mbu.
   (b) Kusafiri kwingi ndiko <u>ku</u>ona mengi.
   (c) Kuandika kuzuri <u>ku</u>nasomeka upesi.
   (d) Kupika kwingi <u>ku</u>nafanyiwa jikoni.
   (e) Kuinamako ujue ndiko <u>ku</u>inukako.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   kuondoka, kubuni, kuahidi, kuzorora, kuchokoa
3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) kuimba
   (b) kuandika
   (c) kulinda
   (d) kusafiri
   (e) kuwinda
4. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) kupendelea
   (b) kutazama
   (c) kufurahi
   (d) kukimbilia
   (e) kuhesabu

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Kutazama runinga kunatupasha habari.
   (b) Kulala mapema kunasaidia akili zetu.
   (c) Kukataa mihadarati kuliwafurahisha wazazi.
   (d) Kuandika tarehe madaftarini kusisahaulike.
   (e) Kupanda miti nchini kunasaidia kuvuta mvua.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Kuruka kiunzi kunamfurahisha mtu.
   (b) Kutembea kulimchosha mwanafunzi.
   (c) Kucheka ovyo kulimkasirisha mwenzangu.
   (d) Kucheza kokote kunaikuza talanta yake.

J. Ngeli ya YA-YA

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Mafuta <u>ya</u>kichimbwa <u>ya</u>napelekwa viwandani.
   (b) Marashi <u>ya</u>kipulizwa huwa <u>ya</u>nanukia.
   (c) Maziwa <u>ya</u>lichemshwa kisha <u>ya</u>kapozwa.
   (d) Maji <u>ya</u>kichemka <u>ya</u>tanichoma.
   (e) Maisha <u>ya</u>nazidi kuwa mazuri.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   manukato, masomo, madaraka, mauti, madini, maisha
3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) maafa
   (b) madini
   (c) mahaba
   (d) mateso
   (e) majira
4. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) maumivu
   (b) maendeleo
   (c) masaibu
   (d) madaraka
   (e) matwana

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Masaibu yasiwavunje mioyo.
   (b) Mazingira yanatunzwa na wenyewe.
   (c) Mavuno yamehifadhiwa maghalani.
   (d) Maarifa mnayopewa myatilie maanani.
   (e) Majira ya baridi yanasumbua mkulima.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Maji yakimwagika yanafuata mkondo.
   (b) Maafa yanamshangaza mwenyeji.
   (c) Madhara yanafaa kuepukwa kokote.
   (d) Maskani yake yamejengwa karibu mlima.
   (e) Makombo yalirushiwa bata kizimbani.
3. Mwanafunzi ajitathmini na wenzake. Sentensi ziwe sahihi kisarufi na kimantiki. Ziwe zimezingatia upatanisho wa kisarufi.

Shughuli ya kidijitali

Mwanafunzi ajitathmini na wenzake.

K. Ngeli ya U-U

Shughuli 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Moto ukiwaka kuwa makini usikuchome.
   (b) Ushuru ukitozwa na kukusanywa unatumiwa kujenga taifa.
   (c) Udongo uwahi ungali maji.
   (d) Wokovu ukizingatiwa vizuri utaokoa wengi.
   (e) Ubakaji unapingwa ili umalizike.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   wito, usanii, uchumi, wema, uso, ulafi.
3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) wino
   (b) ukame
   (c) unga
   (d) uji
   (e) wivu

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Wizi wao ulitangazwa mitandaoni.
   (b) Ukaguzi wa majiji unaendelezwa na magavana.
   (c) Moshi ulichafua mapafu yao wakakohoa vibaya.
   (d) Ukungu umefunika vioo vya magari yetu.
   (e) Uhalifu huo ulitekelezwa na magaidi.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Wosia aliopewa chuoni unamsaidia.
   (b) Uchoyo ni sawa na kidonda kisichopona.
   (c) Wino ulimwagikia waraka wake ofisini.
   (d) Ugali aliouala ulikuwa mtamu kupindukia.
   (e) Ugatuzi umeukomboa mradi uliokwama.

Shughuli ya kidijitali

Mwanafunzi ajitathmini na wenzake.

L. Ngeli ya I-I

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Chumvi ilitiwa kwenye chakula ikakolea.
   (b) Miwani iliharibika punde tu iliponunuliwa.
   (c) Intaneti ikitumiwa vyema itaunganisha watu.
   (d) Miadi itakayopendekezwa ndiyo itafuatiwa.
   (e) Hewa iwapo safi inavutika vizuri.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   huzuni, mizani, mirathi, samani, sukari, damu.
3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) asali
   (b) miadi
   (c) gundi
   (d) hewa
   (e) huzuni
4. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) mirathi
   (b) mizani
   (c) mihadarati
   (d) intaneti

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Baridi inakingwa kwa kuvalia mavazi mazito.
   (b) Mihadarati imeharibu watoto wa majirani.
   (c) Mirathi iliyoachiwa wajomba imefilisika.
   (d) Chokoleti yoyote inatumiwa mahotelini.
   (e) Miadi iliyotolewa na madaktari imeahirishwa.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Damu anayotolewa hospitalini hutiwa mgonjwa.
   (b) Asali inanipatia kinga katika mwili wangu.
   (c) Gundi inaendelea kutengenezewa huko kiwandani.
   (d) Miundombinu inapangwa na kiongozi serikalini.
   (e) Mikogo yake ilichangia wengi kufeli mtihani.

Shughuli ya kidijitali

Mwanafunzi ajitathmini na wenzake.

M. Ngeli ya PA-KU-MU

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Msituni humo mnapandwa miti.
   (b) Kisimani pale panachotwa maji safi.
   (c) Nyumbani huku kunafagiliwa.
   (d) Barabarani pale panawekwa lami.
   (e) Vichorochoroni humo mnango'lewa mawe.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   mnadani, changaraweni, maweni, nyasini.
3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) ziarani
   (b) mkononi
   (c) kikombeni
   (d) kaburini
   (e) sherehen
4. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) masikioni
   (b) motoni
   (c) vinywani
   (d) nchini
   (e) vitini

5. Majibu yanayotarajiwa:
    (a) shimoni
    (b) dukani
    (c) tumboni
    (d) topeni
    (e) kiotani

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa:
    (a) Masokoni kule kunauzwa matunda.
    (b) Mitini pale pana miche.
    (c) Vitandani hapo pametandikwa tayari.
    (d) Nyanjani humu mtasakatiwa michezo.
    (e) Miferejeni humo mmejaa matope.
2. Andika sentensi hizi kwa umoja
    (a) Migodini kule kunatolewa madini.
    (b) Jijini huko kunamvutia mgeni yeyote.
    (c) Harusini pale palipikwa chakula kingi.
    (d) Garini humo mnatiwa mkanda wa usalama.
    (e) Darini kule kwenyewe kutapakwa rangi.
3. Mwanafunzi ajitathmini na wenzake. Sentensi ziwe sahihi kisarufi na kimantiki. Ziwe zimezingatia upatanisho wa kisarufi.

Shughuli ya kidijitali

Mwanafunzi ajitathmini na wenzake.

3. Uakifishaji

A. Herufi kubwa (A)

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Mwanafunzi aandike sentensi daftarini.
   (b) Apigie mstari maneno yafuatayo ambayo yana herufi kubwa mwanzoni.
      i. Akiti, Wambua
      ii. Wakulima
      iii. Nitasafiri, Uingereza
      iv. Mvua, Mto, Sondu
      v. Watalii, Mlima Kenya
      vi. Mwanakandarasi, Barabara, Thika
      vii. Lahaula, Amefunga,
      viii. Maenezi, UKIMWI,
      ix. Shule, Amani
      x. Lugha, Kigiriama, Kenya
2. Majibu yanayotarajiwa:
   Mwanafunzi aandike sentensi daftarini. Maneno yafuatayo yaanze kwa herufi kubwa:
   (a) Wanafunzi, Jumatatu, Ijumaa
   (b) Likizo, Desemba, Nyamira
   (c) Jina, Cheruiyot, Aron
   (d) Anwani, S.L.P, Voi
   (e) Mto, Athi
   (f) Kiongozi, Nchi, Ujerumani
   (g) Akinyi
   (h) Mimi, Nilifika
   (i) Kesi
   (j) Dini, Kihindu, India

Shughuli ya 2

1. Mwanafunzi atunge sentensi tano zenye matumizi ya herufi kubwa. Sentensi hizi ziwe sahihi kisarufi na kimantiki.
2. Wanafunzi waandike sentensi tano kisha waakifishe kwa kutumia herufi kubwa.

B. Koma (,)

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Mwanafunzi anakili sentensi daftarini.
   (b) Apigie mstari alama ya koma (,) popote ilipo katika sentensi hizo.
   (c) Aeleze koma inafanya kazi gani katika sentensi hizo kama ifuatavyo:
      i. kuonyesha orodha
      ii. kupumua
      iii. kuonyesha maneno yanayorejelewa
      iv. kuandika anwani
      v. kugawa tarakimu
2. Aandike sentensi daftarini kisha aweke alama ya koma baada ya maneno yafuatayo:
   (a) Kuwasili,
   (b) Wali,
   (c) 450,000
   (d) Akifika,
   (e) Juni,
3. Mwanafunzi aandike sentensi zozote tano kwenye kifaa cha kidijitali. Aonyeshe matumizi mbalimbali ya koma. Sentensi hizi ziwe sahihi kisarufi na kimantiki.

Shughuli ya 2

1. Mwanafunzi atunge sentensi tano kuonyesha matumizi ya koma kwenye kifaa cha kidijitali. Sentensi hizi ziwe sahihi kisarufi na kimantiki.
2. Wanafunzi washirikiane kuandika sentensi na kuziakifisha kwa kutumia alama ya koma.

C. Kikomo (.)

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Mwanafunzi aandike kifungu daftarini.
   (b) Mwanafunzi apigie mstari kikomo mahali popote kimetumiwa kwenye kifungu.
2. Mwanafunzi aandike sentensi daftarini kisha aweke kikomo baada ya maneno au nambari zifuatazo:
   (a) Maathai.
   (b) 12.12.1963, Waingereza.
   (c) 1.50, kesho.
   (d) 2.7.

(e) Bw., Mkuu.

Shughuli ya 2

1. Mwanafunzi aandike kifungu kuhusu mada yoyote. Aonyeshe matumizi mbalimbali ya kikomo.
2. Mwanafunzi apige chapa kifungu alichokiandika katika nambari ya 1.

D. Kiulizi (?)

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Mwanafunzi aandike sentensi daftarini.
   (b) Apigie mstari kiulizi mahali popote kimetumiwa kwenye sentensi.
2. Mwanafunzi aandike sentensi daftarini kisha aweke kiulizi baada ya maneno yafuatayo:
   (a) jana?
   (b) yule?
   (c) gani?
   (d) hayo?
   (e) wali?

Shughuli ya 2

1. Mwanafunzi atumie kifaa cha kidijitali kuandika sentensi zozote tano zenye alama ya kuuliza. Sentensi hizi ziwe sahihi kisarufi na kimantiki.
2. Mwanafunzi ashirikiane na wenzake kuandika sentensi tano na kuziakifisha kwa kutumia alama ya kuuliza.

Shughuli jumuishi

1. Mwanafunzi aakifishe sentensi kwa kutumia herufi kubwa, koma, kikomo au kiulizi kama ifuatavyo:
   (a) Je, kwa nini ulichelewa kuamka?
   (b) Yule ni mwanafunzi wa Gredi ya Sita.
   (c) Mapambo hayafai kutumiwa kupita kiasi.
   (d) Lo! Kumbe ni wewe umechukua nafasi ya kwanza?
   (e) “Unaweza kuimba stanza zote tatu za wimbo wa taifa?” aliuliza.
   (f) Kwa kuwa nilitamani kuzuru mbuga ya wanyama, nilifurahi sana nilipopata mwaliko huo.
   (g) Baba aliporudi kutoka safarini alituletea mavazi, matunda, udohoudoho na sharubati.

(h) Shikamoo babu!
(i) Sadakta! Ulivyosema ni kweli, naitwa Pendo.
(j) Mumbua yuko mjini Nakuru kwa mjombake.

Shughuli ya kidijitali

Mwanafunzi atumie kifaa cha kidijitaki kuakifisha kifungu akitumia herufi kubwa, koma, kikomo na kiulizi kama ifuatavyo:

Sitaisahau siku yangu ya kwanza kufika mjini Mombasa. Ilikuwa Jumamosi ya tarehe 15.7.2023. Nilisafiri kwa kutumia garimoshi. Nilifurahia sana mandhari ya pwani, Bahari ya Hindi ni kubwa. Nilishangaa. Kadhalika, nilitembelea mitaa ya mji wa kale. Kuna wauzaji wengi wa mapambo ya aina mbalimbali. Nilijinyakulia vipuli, vishaufu, pete na shanga. Kwa juma moja, nilikuwa mgeni wa shangazi Maria. Nilijifurahisha sana.

E. Alama ya hisi (!)

Shughuli ya 1

1. (a) Mwanafunzi anakili sentensi daftarini.
   (b) Apigie mstari alama ya hisi mahali popote imetumiwa kwenye sentensi.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Toka hapa mara moja!
   (b) Ee! Wacha mchezo wako bwana!
   (c) Ala! Nimekuita mara ngapi?
   (d) Alhamdulillahi! Tumefika salama salmini.
   (e) “Yule hapendi mzaha kazini!” aliwakumbusha.

Shughuli ya 2

1. Mwanafunzi atunge sentensi zozote tano zenye alama ya hisi.
2. Aandike sentensi zozote tano zenye alama ya hisi akitumia kifaa cha kidijitali. Sentensi hizi ziwe sahihi kisarufi na kimantiki.

F. Ritifaa (’)

Shughuli ya 1

1. (a) Mwanafunzi anakili sentensi daftarini.
   (b) Apigie mstari alama ya ritifaa mahali popote imetumiwa kwenye sentensi.
2. Mwanafunzi aandike ubeti wa shairi na kuweka alama ya ritifaa panapofaa kama ifuatavyo:

Sita beti ’metimia, sina mengi haidhuru
’mekwishaning’amulia, langu tu ni kushukuru
Hii ni yangu doria, nimeshapata uhuru
Mwisho wa kula mabuku, ’tajaepuka machungu.

Shughuli ya 2

1. Mwanafunzi atunge sentensi zozote tano kuonyresha matumizi mbalimbali ya ritifaa. Sentensi hizi ziwe sahihi kisarufi na kimantiki.
2. Atumie kifaa cha kidijitali kupiga chapa sentensi alizotunga katika nambari ya 1.

G. Koloni (:)

Shughuli ya 1

1. (a) Mwanafunzi anakili mazungumzo daftarini.
   (b) Apigie mstari koloni mahali popote imetumiwa kwenye sentensi.
2. Mwanafunzi atunge sentensi zozote tano kuonyesha matumizi mbalimbali ya koloni. Sentensi hizi ziwe sahihi kisarufi na kimantiki.

Shughuli jumuishi

Mwanafunzi atumie alama ya hisi, ritifaa au koloni kama ifuatavyo:

(a) Eti, unasoma katika Gredi ya Sita!
(b) Namaso hupenda kung’arisha viatu vyake.
(c) Nyumba ile haimfai: haina choo, sebule ni ndogo, jiko linavuja maji na paa limechakaa.
(d) Mgeni wa heshima aliwasili saa 3:00 jioni.
(e) Vita vya pili vya dunia vilifanyika kati ya mwaka ’39 – ’45.
(f) Nduguye Koech anaishi ng’ambo.
(g) Fumba macho!
(h) Hata mimi siwafahamu watu hao!
(i) Kule dukani alinunua mchele, sukari, chumvi na kiberiti.
(j) “Njoo bila kuchelewa swahiba!” Alianza kuimba.

Shughuli ya kidijitali

1. Aandike sentensi kwa kutumia kifaa cha kidijitali.
2. Aziakifishe kwa kutumia alama alizojifunza kama ifuatavyo:

(a) Hapa ni kwa dada Rukia?
(b) Niliamka alfajiri na mapema nikaoga, nikapiga mswaki kisha nikastaftahi.
(c) Je, matokeo ya mechi hiyo yametangazwa?
(d) Yarabi! Nimepoteza hela zote nilizokuwa nazo!
(e) Ng'ombe hutupatia maziwa, nyama na ngozi.
(f) Nitafika mwendo was aa 1:30 mchana.
(g) Umefika?
(h) Ningependa kuogelea katika Bahari ya Hindi.
(i) Shule yao ni kubwa: ina madarasa mengi, wanafunzi wengi na walimu wa kutosha.

4. Mnyambuliko wa Vitenzi

A. Kauli ya kutenda

Shughuli ya 1

1. Mnyambuliko wa vitenzi ni hali ya kuvirefusha vitenzi ili viwe na maana mbalimbali.
2. Kauli ya kutendi ni kufanya, hali ya kawaida ya kitenzi, kuonyesha kitendo.
3. Vitenzi katika kauli ya kutenda: lala, sikiliza, soma, amka, tembea, panda, rarua, kata, enda,
4. enda, fumba, cheka, funika, beba.

Shughuli ya 2

1. Mwanafunzi atunge sentensi sahihi akitumia vitenzi alivyopewa.
2. Mwanafunzi atunge kifungu kuhusu mnyama yeyote. Atumie vitenzi katika kauli ya Kutenda katika kifungu hicho.

B. Kauli ya kutendea

Shughuli ya 1

1. Kauli ya kutendea huonyesha hali ambapo mtu anafanyia mwingine kitendo.
2. Vitenzi katika kauli ya kutendea katika mti maneno: uzia, kosoa, tobolea, jengea, lemea, tembelea, shikilia, katalia.
3. Anakili sentensi kisha apigie mstari vitenzi vifuatavyo: imewahakikishia. husafiria, kuwafulia, Tuliwapokelea, alimuinulia, kutobolea, alitumia, unampakulia, huichezea.

Shughuli ya 2

1. rudia, vulia, kopea, lelea, rarulia.
2. Mwanafunzi aandike sentensi upya. Vitenzi vilivyopigiwa mstari vigeuzwe na kuwa kama ifuatavyo: huombea, wananyunyizia, kuokotea, kutwangia, anahutubia.
3. Mwanafunzi atumie vitenzi alivyopewa kutunga sentensi.
4. Mwanafunzi atumie kifaa cha kidijitali kutunga sentensi. Atumie vitenzi alivyogeuza kwa kauli ya kutendea kama ifuatavyo: torokea, pulizia, katazia, fyekea, fikiria.

C. Kauli ya kutendwa

Shughuli ya 1

1. Kauli ya kutendwa huonyesha hali ambapo jambo limefanywa na mtu au kitu, ai kitendo kimefanywa na mtu fulani.
2. Vitenzi katika kauli ya kutendwa katika jedwali ni: wazwa, amkuliwa, songwa, poswa, shikwa, laliwa, tembelewa, semwa, pigwa, pewa, chorwa.
3. Mwanafunzi anakili sentensi kisha apigie mstari vitenzi vifuatavyo: wamelipwa, litajengwa, kufuliwa, alipokelewa, aliyelazwa, imeondolewa, kushindwa, alinaswa, alishauriwa.

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa: patwa, valiwa, kuzwa, imbwa, tolewa.
2. Mwanafunzi akamilishe sentensi. Vitenzi vilivyo mabanoni vigeuzwe na kuwa kama ifuatavyo: ombwa, ibwa, okotwa, limwa, bomolewa.
3. Mwanafunzi atumie vitenzi alivyopewa kutunga sentensi. Baadhi ya sentensi zihusu wanyama wa porini.
4. Mwanafunzi atunge sentensi. Atumie vitenzi alivyogeuza kwa kauli ya kutendwa kama ifuatavyo: chimbuliwa, endeshwa, olewa, futwa, kimbiwa.

D. Kauli ya kutendewa

Shughuli ya 1

1. Kauli ya kutendewa huonyesha kwamba kitendo kilichofanywa kimeelekezwa kwa mtu mwingine.
2. Vitenzi katika kauli ya kutendewa katika skrini ni: vuliwa, songewa, ibiwa, shikiwa, tobolewa, jengewa, chorewa, somewa, chezewa.
3. Anakili sentensi kisha apigie mstari vitenzi vifuatavyo: wameshangiliwa, wamefuliwa, imeondolewa, huvuliwa, amejengewa, wameandikiwa, alikatiwa, Niling'olewa.

Shughuli ya 2

1. takiwa, tembelewa, fuatiwa, temewa,twaliwa.
2. Mwanafunzi akamilishe sentensi. Vitenzi vilivyo mabanoni vigeuzwe na kuwa kama ifuatavyo: pigiwa, andaliwa, somewa, achiwa, fungiwa.
3. Mwanafunzi atumie vitenzi alivyopewa kutunga sentensi.
4. Mwanafunzi atunge sentensi. Atumie vitenzi alivyogeuza kwa kauli ya kutendewa kama ifuatavyo: zibiwa, pokelewa, ombewa, kaziwa, kejeliwa.

E. Kauli ya kutendeka

Shughuli ya 1

1. Kauli ya kutendeka huonyesha kwamba kitendo kimefanyika ila mtendaji hakudhihirika.
2. Vitenzi katika kauli ya kutendeka katika kapu maneno ni: kosekana, choteka, takikana, pigika, kalika, fumika, shikika, wezekana, teseka, bomoka, furika.
3. Anakili sentensi kisha apigie mstari vitenzi vifuatavyo: ukapikika, ilivunjika, wameerevuka, ulifungika, huchomeka, wameelimika, unateseka, hukatika.

Shughuli ya 2

1. lambika, mwagika, zoeleka, pimika, tambulika.
2. Mwanafunzi akamilishe sentensi. Vitenzi vilivyo mabanoni vigeuzwe na kuwa kama ifuatavyo: toboka, sambazika, tegeka, pendeka, vunjika.
3. Mwanafunzi atumie vitenzi alivyopewa kutunga sentensi.
4. Mwanafunzi atunge sentensi. Atumie vitenzi alivyogeuza kwa kauli ya kutendeka kama ifuatavyo: tumika, sikilizika, fuatika, chemshika, chomeka, fikirika.

Shughuli jumuishi

1. (a) tambia, tambwa, tambiwa, tambika
   (b) vumia, vumwa, vumiwa, vumika
   (c) kerea, kerwa, kerewa, kereka
   (d) pakia, pakwa, pakiwa, pakika
   (e) kosea, koswa, kosewa, kosekana

2. (i) aliteseka – kauli ya kutendeka
   (ii) yamefurika – kauli ya kutendeka
   (iii) litachezewa – kauli ya kutendewa
   (iv) kumchapa – kauli ya kutenda
   (v) amefukuzwa – kauli ya kutendwa
   (vi) imezimika – kauli ya kutendeka
   (vii) wamehubiriwa – kauli ya kutendwa
   (viii) yamechimbwa – kauli ya kutendwa
   (ix) niliwapakulia – kauli ya kutendea
   (x) ametaga – kauli ya kutenda

Shughuli ya kidijitali

Mwanafunzi atunge kifungu kifupi kuhusu ndege yoyote wa porini. Atumie kifaa cha kidijitali. Atumie vitenzi katika kauli mbalimbali katika kifungu hicho.

F. Kauli ya kutendana

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   fichana, pakana, somana, chapana, nyoana,
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) kataana
   (b) toboana
   (c) sakana
   (d) lindana
   (e) chorana
3. Majibu yanayotarajiwa:

Kitenzi		Kutendana
a	tandika	tandikana
b	iba	ibana
c	angalia	angaliana
d	ruka	rukana
e	tazama	tazamana

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Wabunge waliulizana maswali.
   (b) Watoto walichorana.
   (c) Ni vizuri kusaidiana wakati wa shida.
   (d) Kuchokozana ni kubaya.
   (e) Waridi na Zawadi walibebana mpaka nyumbani.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Juma alibeba Maria naye Maria akambeba. Wote walibebana.
   (b) Nilimsaidia naye akanisaidia. Sote tulisaidiana.
   (c) Aliwakanyaga nao wakamkanyaga. Wote walikanyagana.
   (d) Ulimfukuza naye akakufukuza. Nyote mlifukuzana.
3. Mwanafunzi atunge sentensi sahihi kisarufi na kimantiki akitumia vitenzi alivyopewa. Kama hana kifaa cha kidijitali, aandike sentensi zake daftarini mwake. Mwanafunzi anaweza kujitathmini na wenzake.

G. Kauli ya kutendeana

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   andikiana, kasirikiana, choreana, shambuliana.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) pikiana
   (b) tikisiana
   (c) tembeleana
   (d) choreana
   (e) vunjiana
3. Majibu yanayotarajiwa:

Kitenzi		Kutendeana
a	inua	inuanaa_____________
b	imba	imbiana
c	shona	shoneana_____________
d	ruka	rukiana
e	rarua	raruana

Shughuli ya 2

Majibu yanayotarajiwa:

(a) Wasomi wamejengeana majumba ya kifahari vijijini.
(b) Wanasiasa walichokozana siasani.
(c) Watoto huchekeana pekee yao majumbani.
(d) Wezi wameharibiana mipango yao mchana peupe.
(e) Wanasoka wanachezeana kabumbu kistadi.

Shughuli ya kidijitali

Mwanafunzi atunge sentensi sahihi kisarufi na kimantiki akitumia vitenzi alivyopewa. Kama hana kifaa cha kidijitali, aandike sentensi zake daftarini mwake. Mwanafunzi anaweza kujitathmini na wenzake.

H. Kauli ya kutendesha

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   lipiza, legeza, levya, chosha, ogofya

2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) chekesha
   (b) sahaulisha
   (c) toza
   (d) julisha/juvya
   (e) ogopesha/ogofya
3. Majibu yanayotarajiwa:

Kitenzi		Kutendesha
a	kata	katisha______
b	fuata	fuatisha
c	lazimu______________	lazimisha
d	penda	pendeza
e	kimbia	kimbiza

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Wananchi ni sharti watozwe ushuru.
   (b) Majambazi wamefikishwa mahakamani
   (c) Fisi anamkimbiza sungura
   (d) Pombe hulevya.
   (e) Je, umewajuvya/juza habari hiyo?
2. Mwanafunzi atunge sentensi sahihi kisarufi na kimantiki akitumia vitenzi alivyopewa. Kama hana kifaa cha kidijitali, aandike sentensi zake daftarini mwake. Mwanafunzi anaweza kujitathmini na wenzake.

I. Kauli ya kutendua

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   fumbua, wazua, chimbua, fungua, kunjua, zibua,
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) fumua
   (b) chomoa
   (c) tundua
   (d) tegua
   (e) pakua

3. Majibu yanayotarajiwa:

Kitenzi		Kutendua
A	waza__________	wazua
B	chimba	chimbua
C	tata__	tatua
D	chana	chanua
E	remba	rembua

Shughuli ya 2

Majibu yanayotarajiwa:

(a) Mafundi wanaezua nyumba ya jirani yangu.
(b) Wanafunzi walifumbua mafumbo ya mwalimu.
(c) Mawakili watafichua njama ya washukiwa.
(d) Askari alimfungua mhalifu pingu mikononi.
(e) Wametundua picha ya familia ukutani.

Shughuli ya kidijitali

Mwanafunzi atunge sentensi sahihi kisarufi na kimantiki akitumia vitenzi alivyopewa. Kama hana kifaa cha kidijitali, aandike sentensi zake daftarini mwake. Mwanafunzi anaweza kujitathmini na wenzake.

5. Vinyume vya Nomino

A. Vinyume vya nomino

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) kijana
   (b) mkweli
   (c) mwenyeji
   (d) malkia
   (e) adui
2. Mwanafunzi atunge senetensi akizingatia nomino na kinyume chake sahihi.
   (a) tajiri – maskini
   (b) mfalme – malkia
   (c) rafiki – adui
   (d) jogoo – koo
   (e) mgeni – mwenyeji
   (f) binti – bin

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) mwangaza – giza
   (b) kicheko – kilio
   (c) ardhi – mbingu
   (d) amani – vita
2. Mwanafunzi atunge sahihi akizingatia vinyume vya nomino zifuatazo:
   (a) utiifu
   (b) umoja
   (c) urafiki
   (d) kifo
   (e) udogo

Shughuli ya 3

1. Tumia rangi au kalamu yenye rangi mbalimbali kulinganisha mchoro na kinyume chake.
   (a) jogoo – koo
   (b) malkia – mfalme
   (c) ajuza – shaibu
   (d) huzuni – furaha
2. Andika kinyume cha sentensi hizi kwa kuzingatia maneno yaliyokolezwa rangi.
   (a) Tulikutana usiku. – Tulikutana mchana.
   (b) Huu ni mwanzo. – Huu ni mwisho.

(c) Nimepata baraka kutoka kwa wazazi wangu. – Nimepata laana /hizaya/apizo kutoka kwa wazazi wangu.
(d) Wauzaji walipata faida kubwa. – Wanunuzi walipata hasara kubwa.
(e) Wazee wanafaa kuwaheshimu wanawake. – Vijana wanafaa kuwaheshimu wanaume.
(f) Kuna kelele darasani. – Kuna kimya darasani.
(g) Nyumbani kwetu kuna kitwana mwema. – Nyumbani kwetu kuna kijakazi mwema.
(h) Nilikutana na marafiki wawili barabarani. – Nilikutana na maadui wawili barabarani.

3. Mama alimchinja koo Jumapili mchana. Wenyeji walikula wakashiba. Vijana waliketi mezani. Mama wa kambo aliketi karibu na halati yangu. Chakula kile kilipendwa na wenyeji wote. Wangapi wanapenda ukarimu?
4. Vinyume vya vitenzi vya kujaza nafasi:
   (a) joto
   (b) huzuni
   (c) Adui
   (d) ukweli
   (e) umaskini
   (f) nyuma
   (g) mwanzo
   (h) mamaye
5. Mraba – Tafuta kwenye mraba maneno haya.
   (a) mtawa – walii
   (b) kaka – dada
   (c) jogoo – koo
   (d) mwenyeji – mgeni
   (e) sakafu – paa
   (f) baba – mama
   (g) huzuni – furaha
   (h) mtanashati – mrembo
   (i) kimo – kina
   (j) jioni – asubuhi

B. Vinyume vya vivumishi

Shughuli ya 1

1. Daktari Kazikwisha ni mfupi kama Twiga. Ijapokuwa ni mkali, yeye ni maskini mdogo. Jina lake limevuma kama upepo wa kusi. Ana familia kubwa inayoishi mjini. Wafanyakazi wake wachache wanashughulikia majengo yake. Wafanyakazi hao wana mapokezi mabaya sana. Majengo yake yana miundo duni inayowavutia wageni wachache. Sijamwona mtu mbaya kama Kazikwisha.
2. Sentensi sahihi zizingatie vinyume vya maneno haya:
   (a) tamu – chungu/kali
   (b) mwoga – shujaa

(c) mweupe – mweusi
(d) mnene – mwembamba/mkondefu
(e) jepesi – zito
(f) mtiifu – mkaidi

3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Gari dogo limeanguka mtaroni.
   (b) Vijana wajinga watashikwa na polisi.
   (c) Njia ya mkweli ni ndefu.
   (d) Kisu kikali kitakata nyama kweli?
   (e) Nguo safi zitafuliwa na yaya.
4. Majibu yanayotarajiwa:
   Shule hii ina wanafunzi wengi sana.
   Vyakula vigumu huuzwa kwa bei nafuu.
   Mzigo niliobeba ni mwepesi sana.
   Matunda mabichi yanuzwa sokoni.
   Vijana hao ni karimu zaidi.
5. Majibu yanayotarajiwa:
   Dawa mbaya uliyoimeza ni chungu/ kali.
   Kijana mtiifu ndiye mwoga wetu.
   Sarara ni nyama laini kuliko maini.
   Mti mkomavu uliong'olewa umetupwa.
6. Vinyume vya vivumishi katika chati.
   Kuteremka
   mtulivu
   jeupe
   haba
   mkaidi
   shujaa
   bivu

   Kulia
   dhalili
   karimu
   safi
7. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Chumvi inauzwa kwa bei nafuu.
   (b) Mama amenunua maembe mabivu.
   (c) Kuna mahindi haba/machache nyumbani.
   (d) Mwanafunzi mkaidi/mtundu atafanya mtihani.
   (e) Jengo fupi limebomolewa.
   (f) James ni kiongozi mpole.
   (g) Ghorofa hiyo ina msingi dhaifu/mlegevu.

(h) Godoro jeupe limeanikwa.

C. Vinyume vya vitenzi

Shughuli ya 1

1. Marisela ni mteja maarufu sokoni Marikiti. Siku moja, aliketi/ alikaa baada ya kumeza tembe zake hospitalini. Alielekea sokoni kuuza vyakula mbalimbali. Njiani, alikutana na wateja waliohuzunika/waliokasirika na kulia. Wazee walimlaani/walimwapiza na wengine pia wakamkashifu Marisela. Walimchukia kutokana na ukarimu wake. Alisimama akafungua mzigo wake akarudi nyumbani. Alipofika nyumbani, Marisela alimpata mama yake akianua nguo.
2. Mwanafunzi aigize kwa usahihi vitenzi alivyopewa.

Shughuli ya 2

Vinyume vya vitenzi katika jedwali

1. sahau – kumbuka
2. nunua – uza
3. lazimisha – ridhia
4. konda – nenepa
5. bariki – laani
6. tabasamu – nuna
7. pona – ugua

Shughuli ya 3

1. Mwanafunzi atunge sentensi sahihi akitumia vinyume vya vitenzi alivyopewa katika hali ya kutendua. Tazama vitenzi vifuatavyo na vinyume vyake.
   (a) tega – tegua
   (b) vaa- vua
   (c) bana – banua
   (d) chana – chanua
   (e) ficha – fichua
   (f) ziba – zibua
   (g) pakua – pakia
   (h) shona – shonoa
   (i) tata – tatua
   (j) injika – injua/epua
2. Mwanafunzi atumie kifaa cha kidijitali kusakura ili kutambua vinyume vya vitenzi mbalimbali.

Shughuli ya 4

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Mwogeleaji amezama. – Mwogeleaji ameibuka.
   (b) Marashi yananuka. – Marashi yananukia.
   (c) Juma anajenga. – Juma anabomoa.
   (d) Maiti alizikwa. – Maiti alifukuliwa.
   (e) Mlango umefungwa. – Mlango umefunguliwa.
   (f) Mtoto anavaa nguo. – Mtoto anavua nguo.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   Chumba kikifunguliwa, wafanyakazi wote watasimama sebuleni. Taa zote zitazimwa. Wenyeji watatoka na wapishi watawapakulia vyakula vya asili. Atakayechelewa kuingia atakosa nini? Lango kuu nalo litafunguliwa mapema kabla ya sherehe ya sikukuu kutia nanga.
   Bibiharusi atainuka na kulia kwa furaha. Bwana harusi ataufunua uso wa mke wake. Kila mmoja atawakemea maharusi kwa nderemo na shangwe. Wazazi nao watawakashifu.
3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Mwogeleaji aliibuka /alielea majini.
   (b) Ndege ya rais wa Kenya ilitua katika uwanja wa michezo.
   (c) Mwanafunzi huyu anakaidi maagizo ya walimu wake.
   (d) Sitakataa makosa yangu.
   (e) Nitausahau wema wako milele.
   (f) Wasichana wote wafumue nywele zao.
   (g) Tafadhali tufumbe macho tuombe.
   (h) Ng'ombe, mbuzi na ngamia wamenona sana.
4. Kujaza nafasi zilizoachwa wazi kwa kinyume sahihi cha kitenzi mabanoni.
   (a) Wagonjwa wengo hospitalini wameugua.
   (b) Bwana Musa alimtaliki shangazi yangu.
   (c) Tulihamia mji wa Nairobi mapema mwaka huu.
   (d) Mkimbiaji Kipyegon anakashifiwa kwa ushindi wake.
   (e) Latifa anachukia sana kuuza peremende njiani.
5. Changamkia kutafuta vinyume katika mraba. Tumia rangi mbalimbali kuvibaini au kuvizingira kwa wino au mstari.
   (a) paa – tua
   (b) kusanya – tawanya
   (c) jenga – bomoa
   (d) zima – washa
   (e) tia – toa
   (f) kubali – kataa
   (g) tema – meza
   (h) nuka – nukia
   (i) taliki – oa
   (j) vaa – vua

D. Vinyume katika hali ya kutendewa

Shughuli ya 1

Mwanafunzi atunge sentensi sahihi kisarufi na kimantiki akitumia vitenzi alivyopewa katika hali ya kutendewa. Tazama vitenzi vifuatavyo:

(a) pangiwa – panguliwa
(b) pikiwa – pakuliwa
(c) liliwa – chekewa/chekwa
(d) anikiwa – anuliwa
(e) dharauliwa – heshimiwa
(f) fungiwa – funguliwa

6. Nyakati na Hali

A. Wakati uliopo (-na-)

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (b) wanavua
   (c) anapanda
   (d) anahubiri
   (e) wanasafisha
   (f) anajenga
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) anakimbia
   (b) anaandika
   (c) anatibiwa
   (d) analima
   (e) inatengenezwa
   (f) anafua
   (g) inapigwa
   (h) anaenda
   (i) anacheza
3. Majibu yanayotarajiwa:
   (b) Nyanya anapika uji.
   (c) Dereva anaendesha gari jipya.
   (e) Mama anaosha mtoto kwa maji baridi.
   (f) Mwalimu anafundisha Kiswahili.
4. Majibu yanayotarajiwa (vitenzi katika wakati uliopo):
   (a) analisha
   (b) analinda
   (c) inasafishwa
   (d) kinapikwa
5. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Kwaya inaimba wimbo mzuri.
   (b) Baba anapika chai.
   (c) Wasoka wanacheza uwanjani.
   (d) Mama anaandika barua.
   (e) Kaka anafua chupi yake.
   (f) Mwanafuzi anacheka mwalimu akifundisha.

B. Wakati uliopita (-li-)

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa (viambishi vya wakati uliopita):
   (a) alitupa
   (b) alikitengeneza
   (c) ilijengwa
   (d) alipalilia
   (e) alikitembelea
2. Majibu yanayotarajiwa (vitenzi katika wakati uliopita):
   (a) kilishonwa
   (b) tulipikiwa
   (c) zilifuliwa
   (d) ilisafishwa
   (e) waliuza
3. Majibu yanayotarajiwa (vitenzi katika wakati uliopita hali ya kuendelea):
   (b) zilikuwa zikishonwa
   (c) kilikuwa kiva
   (d) yalikuwa yakimwagika
   (e) ilikuwa ikiuzwa
4. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Mwanafunzi alikuwa akichora dira.
   (b) Baba alikuwa akiandika barua.
   (c) Mama alikuwa akiosha mtoto kwa maji moto.
   (d) Wanafunzi walikuwa wakifagia darasa.
   (e) Mwalimu alikuwa akipangusa ubao.
   (f) Mtoto alikuwa akilala kitandani.

C. Wakati ujao (-ta-)

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) litazuru
   (b) tutacheza
   (c) atawafunza
   (d) nitasoma
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) nitawajengea
   (b) atanipa
   (c) atampikia

(d) atatutembelea
(e) nitanunuliwa

3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) itakuwa ikiandikwa
   (b) itakuwa ikitengenezwa
   (c) litakuwa likilimwa
   (d) vitakuwa vikioshwa
4. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Wanafunzi watalima shamba la shule.
   (b) Tutapanga safari yetu vizuri.
   (c) Kijakazi atamuosha mtoto.
   (d) Shangazi atatembea kwetu mwezi ujao.
   (e) Kesi hiyo itachunguzwa na afisa mkuu.

D. Hali ya mazoea (hu-)

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) hutununulia
   (b) huwasaidia
   (c) huchukua
   (d) husoma
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) hutusimulia
   (b) huwasaidia
   (c) hutia
   (d) humwagika
   (e) hupenda
3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Askari hulinda usalama wan chi.
   (b) Wanafunzi hurudi nyumbani kila siku.
   (c) Mtoto huamka akisikia kelele.
   (d) Yeye husikiliza walimu wake.
   (e) Mwanafunzi bora husaidia wenzake wakiwa na tatizo.
   (f) Baba hulima shamba lake kwa wakati ufaao.

E. Hali timilifu (-me-)

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) limeondoka
   (b) imewasili
   (c) ameenda
   (d) amewatibu
   (e) amewatumbuiza
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) imezimika
   (b) imepotea
   (c) kimepatikana
   (d) amefika
   (e) ameanguka
3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Wanasoka wamecheza vizuri.
   (b) Baba amempiga mtoto.
   (c) Maji yamechotwa yakaisha.
   (d) Wageni wamefika shuleni mwetu.

F. Hali ya masharti (-nge-, -ngali- na -ki-)

1. Hali ya masharti -nge-

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) wangemaliza wangeenda
   (b) angevuna angeuza
   (c) angefika tungesoma
   (d) ningeosha ningepewa
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Mwanafunzi angemaliza kazi angeenda kucheza.
   (b) Iwapo angetia bidii angepita mtihani huo.
   (c) Mzazi angefika mapema angempata mwalimu mkuu.
   (d) Mchezaji huyu angefuata maagizo angeepuka kuumia.

2. Hali ya masharti -ngali-

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (b) ningalijua ningalimpata
   (c) ningalikuwa ningalimnunulia
   (d) ningalisoma ningalifaulu
   (e) tungalihudhuria tungalijifunza
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Mama angalikuwa nyumbani angalifua nguo.
   (b) Angaliandika insha kwa hati nadhifu ingalisomeka.
   (c) Mtoto angalivua nguo zake zingalifuliwa mapema.
   (d) Angalisafisha vyombo vizuri angalipewa zawadi.

3. Hali ya masharti ya -ki-

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) akipelekwa
   (b) akiwasaidia
   (c) wakifuata
   (d) ikijengwa
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Wanafunzi wakicheza vizuri watatuzwa.
   (b) Wakulima wakipanda ipasavyo watavuna.
   (c) Mvua ikinyesha vizuri kutakuwa na mazao mengi.
   (d) Kazi ikiisha untaenda kucheza.
   (e) Mkisoma kwa bidi mtafaulu.
   (f) Mtoto akilala nitafua nguo zote.
   (g) Ukikimbia utamkuta mama dukani.
   (h) Ukiamka mapema hutachelewa kufika shuleni.

Shughuli jumuishi

Wanafunzi washirikiane kufanya shughuli hii huku wakikosoana kwa heshima na upendo.

7. Ukanushaji

A. Kiambishi cha nafsi na wakati ujao (-ta-)

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) **ha**wataomba
   (b) **ha**talima
   (c) **si**tamshirikisha
   (d) **ha**mtatuandikia
   (e) **hu**tanichora

B. Kiambishi cha nafsi na wakati uliopo (-na-)

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Sitaenda safarini.
   (b) Hajui kuimba.
   (c) Haandiki kwa kompyuta.
   (d) Hatupendi vyakula vya kiasili.
   (e) Hamkunywi maji safi.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) utanifundisha
   (b) nitatumia
   (c) atalima
   (d) mtawekewa
   (e) tutaongozwa
   (f) watapatiwa
3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Sitasahau
   (b) hawakukosa
   (c) sitaandika
   (d) Hutakosa
   (e) hapendi
   (f) hutaweza
   (g) hutaanguka
   (h) tusipige
   (i) sitapiga
4. Mwanafunzi ashirikiane na wenzake kutafuta maneno mbalimbali katika kompyuta na kutambua kwa usahihi viambishi vya nafsi na namna ya kuyakanusha.

5. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) cheza
   (b) nawa
   (c) lima
   (d) fagia
6. Majibu yanayotarajiwa:

	Uyakinishi	Ukanushaji
(a)	Mtoto anacheza mpira.	Mtoto hachezi mpira.
(b)	Mimi ninapenda kuimba.	Mimi sipendi kuimba.
(c)	Wewe unatembea haraka.	Wewe hutembei haraka.
(d)	Yeye atakuja kesho.	Yeye hatakuja kesho.
(e)	Wanavuna mahindi shambani.	Hawavuni mahindi shambani.

C. Ukanushaji kwa kuzingatia viambishi vya wakati

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:

Nafsi	Kiambishi cha nafsi	Kiambishi cha wakati	Kikanushi
Kwanza umoja (mimi)	ni-	-li- (wakati uliopita)	siku-
Pili umoja (wewe)	u-	-ta- (wakati ujao)	huta-
Tatu umoja (yeye)	a-	-na- (wakati uliopo)	ha-
Kwanza wingi (sisi)	tu-	-na- (wakati uliopo)	hatu-
Pili wingi (nyinyi)	m-	-li- (wakati uliopita)	hamku-
Tatu wingi (wao)	wa-	-li- (wakati uliopita)	hawa-

2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Juma **haku**ondoka shuleni mapema.
   (b) **Ham**tashirikiana kufanya kazi ya ziada.
   (c) **Si**jui kuchora wala kucheza zeze.
   (d) **Ha**imbi wimbo.
   (e) Sisi **hatu**takimbia uwanjani.
3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Mimi sijui kucheza piano.
   (b) Wao hawakupigiwa simu na wazazi.
   (c) Sisi hatutafanya kazi za ziada.

(d) Mtoto hakumwimbia mwalimu wake.
(e) Hutanichorea mnyama mkubwa.

4. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Wanafundishwa kusoma na kuandika vizuri.
   (b) Ninapenda kutazama vibonzo nyumbani.
   (c) Alilima shamba lote.
   (d) Wao wanaelewa mchezo huo.
   (e) Wewe unajua kupika.
   (f) Mtaondoka asubuhi na mapema.
5. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) **si**takosa
   (b) **hawa**kujiunga
   (c) **huta**pata
   (d) **haku**funza
   (e) **hatu**takosa
6. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) **Si**takosa – Nafsi ya kwanza, umoja, wakati ujao
   (b) **Hawa**kujiunga – Nafsi ya tatu, wingi, wakati uliopita
   (c) **Huta**pata – Nafsi ya pili, umoja, wakati ujao
   (d) **Haku**funza – Nafsi ya pili, umoja, wakati uliopita
   (e) **Hatu**takosa – Nafsi ya kwanza, wingi, wakati ujao
7. Mwanafunzi asikilize makala au masimulizi katika kompyuta au simu ya mlezi au mzazi wake. Atambue sentensi na kuzikanusha akizingatia nafsi ya nyakati mbalimbali. Wanafunzi wanaweza kujitathmini na kukosoana kwa heshima na upendo.

D. Ukanushaji wa viambishi vya masharti

Hali ya masharti -ki-

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   Nikichaguliwa – hali yakinishi
   Mkinipigia – hali yakinishi
   Wakijisajili – hali yakinishi
   Msiposhirikiana – ukanushaji
   Msiponipa – ukanushaji
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Ni**ki**mwona nitamsalimu. – Ni**sipo**mwona sitamsalimu.
   (b) U**ki**fanya bidii utapita mtihani wako. – U**sipo**fanya bidii hutapita mtihani wako.
   (c) Mwalimu a**ki**niona nitamjulia hali. – Mwalimu a**sipo**niona sitamjulia hali.

(d) Tu**ki**fika huko tutawaeleza mambo yote. – Tu**sipo**fika huko hatutawaeleza mambo yote.
(e) M**ki**cheza vizuri mtawashinda wapinzani. – M**sipo**cheza vizuri hamtawashinda wapinzani.
(f) Wa**ki**omba, msamaha wataupata. – Wa**sipo**omba, msahama hawataupata.

3. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Maji yasipojaa hayatamwagika.
   (b) Mtoto usipomlea vizuri hatafaulu.
   (c) Msipoingia darasani, hamtakutana na mwalimu Juma.
   (d) Walimu wasipoongezewa mshahara watagoma.
   (e) Sitakuona shule zisipofungwa.
   (f) Usiponiheshimu nami sitakuheshimu.
4. Mwanafunzi atunge sentensi tano sahihi akizingatia kiambishi -ki- cha hali ya masharti kisha azikanushe.
5. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Mkiziba ufa hamtajenga ufa.
   (b) Ukifuata maagizo ya daktari utapona.
   (c) Wakifika kituoni watapata magari.
   (d) Akisikia sauti yako ataamka.
   (e) Tukiwaheshimu walimu wetu hatutaangamia.

Hali ya masharti -nge- na -ngali-

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Msi**ngali**fundishwa vizuri msi**ngali**upita mtihani.
   (b) Wakimbiaji wa**nge**jiandaa vizuri wa**nge**shinda mbio hizo.
   (c) Wavuvi wa**nge**amka mapema wa**nge**pata samaki wengi.
   (d) Daktari asi**ngali**tumia dawa nzuri msi**ngali**pata matibabu bora.
   (e) U**nge**valia sare yako u**nge**ingia darasani.
2. Majibu yanayotarajiwa:
   (a) Usingefika hospitalini mapema usingempata daktari.
   (b) Tusingalisoma gazeti hilo tusingaliipata taarifa hiyo.
   (c) Nisingefuata maagizo ya mwalimu nisingeanguka mtihani wangu.
   (d) Asingalipata pesa asingalinunua simu.
   (e) Wasingetutumia ujumbe huo tusingejua habari hizo.
3. Majibu yanayotarajiwa (vitenzi vyenye viambishi vya masharti):
   tusi**ngali**fuata
   tu**ngali**umia
   a**nge**fuata
   asi**nge**angamia

wa**ngali**wasikiliza
wasi**ngali**lazwa
u**nge**kuwa
u**nge**fanya
tu**nge**zingatia
tu**nge**kuwa

4. Mwanafunzi atunge sentensi tano sahihi akizingatia kiambishi cha hali ya masharti -nge- kisha azikanushe kwa usahihi.
5. Mwanafunzi atunge sentensi tano sahihi akizingatia kiambishi cha hali ya masharti -ngali- kisha azikanushe kwa usahihi.

Shughuli ya kidijitali

Mwanafunzi asakure katika kompyuta au simu ya mzazi au mlezi wake mifano ya sentensi mbalimbali zilizotumia viambishi vya hali ya masharti -nge- na -ngali-. Anakili sentensi hizi (nane) alizozitafuta katika kifaa cha kidijitali kisha awatumie wanafunzi wenzake mtandaoni ili wazisome na kuzitathmini usahihi wake. Wakosoane kwa heshima na upendo.

8. Ukubwa na Udogo wa Nomino Mbalimbali

A. Ukubwa wa nomino zinazoanza kwa herufi 'm'

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   mji, mtu, mke na mbwa
2. Majibu yanayotarajiwa:
   jiji, jibwa, jito, jitu, jike na jijiwe
3. Majibu yanayotarajiwa:
   mto, mji, mke, mbwa na mtu
4. Mwanafunzi atunge sentensi sahihi kisarufi na kimantiki akitumia nomino alizopewa ambazo ziko katika hali ya ukubwa. Majibu yanayopendekezwa:
   (a) Jibwa lilipatikana likila chakula jikoni.
   (b) Jitu hilo lilimkimbiza.
   (c) Jiji la Nairobi lina watu wengi.
   (d) Jike lake linaugua.
   (e) Jito hilo lina maji safi.

Ukubwa wa nomino zinazoanza kwa herufi 'm' na zenye mzizi wa silabi mbili

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   mkate, mkono, mfupa, mkebe, mlango, mguu
2. Majibu yanayotarajiwa:
   kate, lango, koba, zee, lima
3. Mwanafunzi atunge sentensi sahihi akitumia nomino alizopewa zilizo katika hali ya ukubwa. Majibu yanayopendekezwa:
   (a) Kebe la asali limepotea.
   (b) Koba langu limenyeshewa.
   (c) Toto lile linalia kwa sauti.
   (d) Nilipewa fupa lililokuwa na nyama.
   (e) Lima lile ni ngumu kukwea.

B. Ukubwa wa nomino zinazoanza kwa herufi 'n'

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   ndoo, ngamia, ndizi, ndege, ngoma, ngazi, ng'ombe

2. Majibu yanayotarajiwa:
   doo, zige, goma, dege, dama
3. Mwanafunzi atunge sentensi sahihi akitumia nomino alizopewa zilizo katika hali ya ukubwa.
   Majibu yanayopendekezwa:
   (a) Dama lile linakimbia.
   (b) Gozi langu limekauka.
   (c) Doo la maji limepasuka.
   (d) Gazi lile limetumika kupandia mti.
   (e) Dege hilo lilipaa juu angani.
   (f) Guo lilishonwa na mama.

C. Ukubwa wa nomino zinazoanza kwa kiambishi -ki-

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   kikapu, kiatu, kisu, kibuyu, kiazi, kikombe
2. Majibu yanayotarajiwa:
   jitabu, jiatu, jikiti, jitanda, jikombe
3. Mwanafunzi atunge sentensi sahihi akitumia nomino alizopewa zilizo katika hali ya ukubwa.
   Majibu yanayopendekezwa:
   (a) Jisu langu limenikata.
   (b) Jisima lile limejaa maji.
   (c) Jichwa langu linauma.
   (d) Jipepeo lile lina rangi za kupendeza.
   (e) Jibuyu hili limejaa maziwa.

D. Ukubwa wa nomino zinazoanza kwa kiambishi -ji-

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   jiwe, jimbi, jiko, jifya, jua, jina, jembe, jino
2. Majibu yanayotarajiwa:
   jijiwe, jijimbi, jijina, jijicho, jijibu, jijiko
3. Mwanafunzi atunge sentensi sahihi akitumia nomino alizopewa zilizo katika hali ya ukubwa.
   Majibu yanayopendekezwa:
   (a) Jijimbi liliwika saa kumbi asubuhi.
   (b) Jijivu limetoka kwenye jijiko lile.
   (c) Aliambiwa ataje jijina lake.

(d) Jijiwe lile lilimwangukia mtoto.
(e) Jijino langu linahitaji dawa.

E. Udogo wa nomino zinazoanza kwa herufi 'm'

Udogo wa nomino zinazoanza kwa herufi 'm' na zenye mzizi wa silabi mbili

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   kitoto, kilango, kiguu, kikoba, kikebe, kigongo, kisitu, kitaro
2. Mwanafunzi atunge sentensi sahihi akitumia nomino alizopewa zilizo katika hali ya udogo.
   Majibu yanayopendekezwa:
   (a) Kilango kile kilivunjwa na wezi.
   (b) Kikono chake kilivunjika jana.
   (c) Kikebe cha asali kimepotea.
   (d) Kitoto kile kinalia kwa sauti.
   (e) Kisitu hicho kina Wanyama hatari.
   (f) Kidomo changu kinatoa damu.

Udogo wa nomino zinazoanza kwa herufi 'm' na zina silabi moja.

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   kijitu, kijibwa, kijito, kijiji
2. Mwanafunzi atunge sentensi sahihi akitumia nomino alizopewa zilizo katika hali ya udogo.
   Majibu yanayopendekezwa:
   (a) Kijito hicho kina maji safi.
   (b) Kijiji cha Nairobi kina watu wengi.
   (c) Kijike chake ninaugua.
   (d) Kijibwa chake kilipatikana kikila chakula jikoni.

F. Udogo wa nomino zinazoanza kwa herufi 'n'

Shughuli ya 2

1. Majibu yanayotarajiwa:
   kiguo, kizige, kigozi, kigoma, kidama
2. Mwanafunzi atunge sentensi sahihi akitumia nomino alizopewa zilizo katika hali ya udogo.
   Majibu yanayopendekezwa:

(a) Kiguo kilishonwa na mama.
(b) Kidoo kimejaa maji.
(c) Kiguzo hicho ni imara.
(d) Kidoto hicho kilinishangaza.
(e) Kidama kile kinacheza.

G. Udogo wa nomino zinazoanza kwa kiambishi 'ki'

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   kijikombe, kijiatu, kijipepeo, kijitanda, kijitabu
2. Mwanafunzi atunge sentensi sahihi akitumia nomino alizopewa zilizo katika hali ya udogo.
   Majibu yanayopendekezwa:
   (a) Kijipepeo kile kina rangi za kupendeza.
   (b) Kijitabu chake kimepotea.
   (c) Kijiazi hiki kimeiva.
   (d) Kijisu changu kimenikata.
   (e) Kijifuniko hiki ni cha kitoto kile.
   (f) Kijikapu hiki kimejaa matunda.
   (g) Kijisima kile kimejaa maji.

H. Udogo wa nomino zinazoanza kwa kiambishi 'ji'

Shughuli ya 1

1. Majibu yanayotarajiwa:
   kijijivu, kijijiko, kijijifya, kijijicho, kijijiwe
2. Mwanafunzi atunge sentensi sahihi akitumia nomino alizopewa zilizo katika hali ya udogo.
   Majibu yanayopendekezwa:
   (a) Kijijiwe kile kilianguka vibaya.
   (b) Kijijivu kimemwagwa chote.
   (c) Kijijina chake kinachekesha.
   (d) Kijijimbi kiliwika mapema leo.
   (e) Kijijino chake kitang'olewa na daktari.
   (f) Kijijimbo hicho kina watu wengi.

Shughuli ya 2

1. Jibu linalotarajiwa:
   (c) Zee limepigwa na majizi.
2. Jibu linalotarajiwa:
   (d) Gombe litachinjwa leo.